

V PAPP ÁGNES KLÁRA X809

in

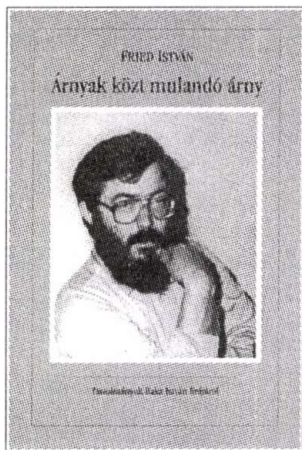
FRIED ISTVÁN KÉTFÉLE HAGYOMÁNYA

Fried István: Árnyak közt mulandó árny

Fried István tanulmánykötete Baka István lírájáról jól bizonyítja, hogy az egyetlen költőről szóló írásk gyűjteménye (jó esetben) több is lehet, mint a különböző időkben és helyeken megjelent kritikák összessége. Az *Árnyak közt mulandó árny* sem csak Baka Istvánról rajzol portrét, hanem kritikusának „vonzásairól és választásairól”, irodalom-felfogásáról és az ezzel szoros összefüggésben álló elemzési stratégiájáról, az irodalomhoz fűződő „tündéri szálairól” is árulkodik. Hogy rögtön a legelején kezdjük: már a kötet Gadamer-mottójának kiválasztása is rendkívül beszédes. „Az irodalom létezése nem egy elidegenített lét élettelen fennmaradása, amely szimultán módon lenne adva a későbbi korok élményvalóságának. Ellenkezőleg: az irodalom a szellemi megőrzés és hagyományozás funkciója, s ezért minden jelenbe beleviszi rejtett történetét.” – írja Gadamer. De mit jelent ez Fried István számára, és miért függ össze olyan szorosan az ő belső gondolat- és értékrendszerében ez a hermeneutikus hitvallás Baka költészetével?

Noha joggal mondhatjuk, hogy az egész könyv, szőröstül-bőröstül (értsd: explicit kifejtett véleményeivel és implicit előítéleteivel) erről szól, mégis külön hangsúlyoznunk kell a bevezető tanulmány fontosságát e kérdésben. Ugyanis a kigyózó című *Líra, irodalomértelmezés, vers(könet)* – az alcím első látásra beszédesebb: *Magyar költők, magyar költészet az 1990-es évtizedben* – tágabb, szinkrón és diakrón kontextusba helyezi Baka líráját, és megvilágítja a tanulmányíró ítéleteinek, értékrendjének történeti, elméleti hátterét. Mielőtt e gondolatmenetet folytatnánk, jegyezzük meg, hogy a *kontextusba helyezés* technikája több, mint módszer az összehasonlító irodalomtörténettel foglalkozó Fried István számára. Nemcsak azért, mert ez alfája és ómegája műelemzéseinek, az egyszerű olvasónak sokszor már-már követhetetlen műveltséget és összefüggéseket csillogtatva meg, hanem mert az összehasonlítás szervesen kapcsolódik az ítéleteiben központi szerepet játszó hagyomány-értelmezéséhez. Itt jutunk vissza Gadamerhez, a kilencvenes évek költészetéhez és Bakához.

A bevezető tanulmányban, ahogy a későbbi elemzésekben is, a költői hagyomány-átértelmezést állítja Fried István a figyelem középpontjába, a kilencvenes évek és saját kánonjának egyik meghatározó tendenciáját fedezve fel benne. Így lesz kulcsszava ennek az írásnak a *szerep*

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 1999
208 oldal, 640 Ft

(ahogy egy későbbi tanulmány címében megfogalmazza ennek lényegét: *Egy és megkettőzöttség*), és az egyetlen szerep által létrehívott költői ciklus: Baka Tarkovszkija, Hányja, Visky András és Tompa Gábor négykezesei, Mócsi Ferenc *Maxiómái*, Kovács András Ferenc Lázary René Sándor-versei. A szerep azonban más jelentésben is középpontjába kerül ennek a tanulmánynak. Fried eszmefuttatása ugyanis nemcsak az évtized költői tendenciáiról szól, hanem a kritikus, irodalomelméleti és -politikai vitáiról, harcairól, szerepeiről is. Noha első pillantásra a szerzőt kiemeli történeti rálátása ezekből a polémiákból, az írás egyben határozott állásfoglalás is a vitás kérdésekben. Mindenekelőtt maguknak a vitás kérdéseknek a megfogalmazásában rejlik benne a később ki is mondott vélemény. Fried István határozott kézzel vázolja fel a rendszerváltás utáni irodalmi életben és gondolkodásban számára problematikus kérdéseket. A befogadó túlhangsúlyozása a művel szemben vissza-visszatérő bírálat tárgya. („A hagyományos munkamegosztáshoz és szereposztáshoz szokott, többnyire nyájának minősített olvasó, értetlenkedései, ellenkezései és meghökken(t)ései ellenére, ugyancsak felértékelődött. Hiszen irodalom – mondogatják a magukra valamit is adó, általában az ifjabb évjáráthoz tartozó kritikusok, ítések – csak értelmezett formában létezik, szélsőséges esetben az irodalom a befogadó(k) kénye-kedve szerint minősül” 7. o.). Ezzel kapcsolatban az irodalomtudós szerepének és írásainak túlértékelése is terítékre kerül („[a]z irodalomtörténész [...] helyet kér, és kapni látszik (nem utolsó sorban erőszakosságának következményeképpen) az irodalom mechanizmusában: nem pusztán értelmezői gesztusait hiszi-hirdeti egyenrangúnak a költők és írók alkotásaival, hanem olykor az irodalmat is a maga teremtményének tudja [...]” 8. o.). Ezt a kritikus magatartást, szerepet bírálja ironikusan Fried István, a rendszerváltás után is táborokra oszlott, átpolitizált irodalmi élet történetét áttekintve. (Talán túlzott részletességgel is. Hiszen már-már követhetetlenül sok szálra bontja elemzését: az esszé és a széppróza közeledésének és távolodásának hullámvázát Máraiktól Voltaire-ig, sőt Dantéig vezeti vissza. A következő oldalon már a mindenkori ifjú nemzedék kánon ellen forduló lázadását veszi célba, a jelenkori „ifjú kritikusoknak” szánva szavait. Ezután a kritikus szerepek történetét vázolja fel a pozitívizmustól napjainkig – ez az elemzés terjedelméből kifolyólag csak felszínes lehet –, hogy a következő kanyarral már a rendszerváltás előtti irodalmi élet hatalmi diskurzusain és jellemző vitáin fusson végig – gondolatmenetét Verseygy Ferencen és Vörösmartyn kezdve.)

Ebből a kacskaringós levezetésből azért mégis kikerekedik az a hagyomány, sőt *hagyományosság*-védő alapállás, amely Fried Istvánt Baka költészetéhez vezeti. A hagyomány jelszava azonban – mint ezt a későbbi tanulmányok és kritikák is bizonyítják két dolgot jelent a szerző számára, és e kettő nem egyszer egybeesnek. Talán azért, és én itt látom a kötet egyik legfontosabb, immár költőn és kritikusan túlmutató elméleti tanulságát, mert a *hagyomány* és a vele szembeszegezett *korszerűség* fogalma tisztázatlan. Jól látja ezt Fried István az utóbbi esetében: „...még akkor is, ha az ideáltípusú korszerűség feltehetőleg fikció, s egy tiszta formában nemigen létező etalonhoz minősített egyidejűség alighanem szintén csupán kritikus fikció.” (13. o.) Az előbbinél viszont *egyszerre* értődik rajta a *hagyomány* költői átértelmezése és a formai úgynevezett *hagyományosság*. Fried István elsősorban az előbbivel foglalkozik. A már említett összehasonlító technikát alkalmazva Baka István szerepverseit, ciklusait elemzi, a hagyomány újírásának csak Bakára jellemző alakzatát térképezi fel. Van olyan tanulmány a kötetben (*Puskin és Baka István sellője*), amely, mintegy ujjgyakorlatként, egyetlen motívum történetét vázolja fel egyetlen vers kapcsán, vannak egy-egy alteregó jelentéseit kutató írások (*Árnyak közt mulandó árny*: Caspar Hauser, *Baka István hetvenkedő katonája*: Hány), és vannak egyes köteteket elemző kritikák (*Van Gogh szalmaszéke*, *Baka István „benső világter”-e*). Ezek az írások mindenekelőtt arra keresik a választ, hogyan éli és írja át Baka kiválasztott szerepeit, hogyan szubjektivizálja gondolatilag és nyelvileg a tudatosan felhasznált elődöket. Ezek-

ben az interpretációkban nagy szerephez jut az utalások, belső idézetek bonyolult szövevényének felfejtése, a szövegközeli összehasonlító elemzés. (A bőség zavarával küszködve csak egyetlen példát emelek ki. A Hány János-versek előtörténetének megrajzolását Fried a hetvenkedő katona figurájának és variációinak sorra vételén kezdi, Plautustól Immermann *Münchhausen*éig. A hangsúlyok áthelyeződését, a figura szubjektívizálódását a továbbiakban az egyes verssorokra lebontva vizsgálja Baka és Garay János Hányjának összehasonlításával. Az elemzés középpontjában itt a Semmi, a Semmi-be hullás, a „Nix” tragikus motívuma kerül, ami újabb tárgytörténeti levezetés alapja lesz, Csokonait, József Attilát, Thomas Mannt és Klopstockot asszociálva. Ugyanígy előhívja Fried a műfaj, a népiesség kérdésének láthatatlan utalásrendszerét is, hogy végül a versek groteszk-tragikus látásmódját a *Don Quijoté*éval rokonítsa.)

Így kapcsolódik össze a gadameri megőrzés Baka költői világképével Fried István értelmezésében: „Baka kötetében a vers a kultúra emlékezetét építő kommunikáció eszköze”, „Így teremti meg a maga művelődéstörténetét, amely egyben önéletrajz, illetőleg Baka István akképpen önéletrajzi költő, hogy a bensővé tett kulturális világtérbe bolyong vissza (előre?)”. (112. o.) Gyakorlatilag ez igazolja Fried István számára Baka költői nagyságát, és emögé bújtatja a *hagyomány* másik, Bakára szintén vonatkozatható értelmét, a *hagyományosság*ot, „Ott sem »költőietlen« Baka, ahol ironizál, parodizál, ahol időzőjelbe tesz megszentelt hagyományt. Ha olykor elhagyja is a rímet, az időmértéket nemigen, képalkotó képzelete pedig töretlen.” (122. o.) Noha, mint ez az előbbi idézetből is kitűnik, Fried itt is állást foglal a „költőiség” mellett, ezt a véleményét nem fejt ki olyan világosan, ahogy a hermeneutika megőrzés és hagyományozás fogalma és Baka alteregói között von párhuzamot. Rá nem jellemző rövideggel szinte elhárítja a kérdést („A formatisztelet egyben az esetlegességeken diadalmaskodó mesterséghez való ragaszkodás, a szóba, a rímbe, a jambusokba fogódzás, az általuk képviselt rend szembeszegezése a kaotikus környezettel/világgal szemben”): miért használ Baka István szinte kizárólagosan hagyományosnak mondható versformákat, és – ami még ennél is elevenbe vágóbb elméleti kérdés – miért jó költő (ennek ellenére?) Baka. Ez utóbbi problémát görgeti maga előtt Fried István egész kötetén át, és végül megválaszolatlanul hagyja. Pedig a „posztmodernnel” való felelősele, vitája az „ifjú kritikusokkal” erről is szól. Ezért is érzi szükségét, hogy a bevezető tanulmányban olyan sok oldalról megtámogassa magát, és ebben a vitában szegezi fegyverként maga elé Baka költészetét, mint minden oldalon elismert, ugyanakkor „hagyományos” költő művét. A kérdés benne rejlik a gadameri megőrzés-fogalom Fried-féle értelmezésében, ott lapul a tanulmányok belső logikájában: miért lehet nagy költő Baka István a huszadik század végén, nem hagyományossága *ellenére*, hanem *azzal együttl* vagy *éppen azért*.